

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΔΙΩΞΗΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΚΟΙΝΗ
ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.

Ηλίας Ντικιάδης, κοινωνιολόγος,

Ιανουάριος 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη -----	Σελ. 3
Εισαγωγή -----	Σελ. 3
Σύντομη ανασκόπηση των Πολιτικών Ισότητας στο Οικογενειακό Δίκαιο -----	Σελ. 4
Το φαινόμενο των ψευδών καταγγελιών ως παράγοντας άμεσης αποξένωσης -----	Σελ. 5
Από τις στερεοτυπικές αντιλήψεις της μητρότητας στο σύνδρομο Munchausen by proxy -----	Σελ. 7
πολιτικές Ισότητας και ανάστροφος σεξισμός -----	Σελ. 9
Συμπερασματικές Παρατηρήσεις -----	Σελ. 10
Βιβλιογραφικές αναφορές -----	Σελ. 10

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγγραφή αυτής της εργασίας έχει σαν στόχο να αναδείξει το πως οι πολιτικές ισότητας οδήγησαν στη λανθάνουσα διαμόρφωση συνθήκων ισότητας. Συγκεκριμένα τις στρεβλώσεις και την εργαλειακή χρήση των πολιτικών ισότητας στο πλαίσιο της διάρρηξης της συμβίωσης και της ανατροφής των παιδιών. Η εργασία αυτή δε σκοπεύει ούτε στο ελάχιστο να αποδημήσει τις πολιτικές ισότητας που στρέφονται ενάντια στα δεινά της πατριαρχίας. Τουναντίον, θέλει να καταδείξει τα κακώς κείμενα των συγκρούσεων που προέκυψαν από την εργαλειακή χρήση αυτών των πολιτικών και τις δυνατότητες παρέμβασης με στόχο την αποτροπή αυτής της χρήσης. Η λάθος εννοούμενη χρήση της λογικής των πολιτικών ισότητας ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των συγκρουσιακών διαζυγίων, δυστυχώς οδήγησε σε ένα επιμέρους κοινωνικό φαινόμενο με ακραίες διαστάσεις και οδυνηρές συνέπειες για τους εμπλεκόμενους. Το φαινόμενο των **ψευδών καταγγελιών** στο πεδίο των αντιπαραθέσεων και σφοδρών αντιδικιών, με πρωταρχικά θύματα τα παιδιά, που έχουν προκύψει είτε εντός είτε εκτός γάμου ή συμβίωσης. Το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι, ποιες δράσεις πρέπει να γίνουν και ποιες αναγκαίες πολιτικές πρέπει να επιβληθούν, στα πλαίσια της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για την εξάλειψη και τον κολασμό του φαινομένου των ψευδών καταγγελιών;

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διαχρονικά οι μεταβολές των οικογενειακών δομών έχουν αναλυθεί τόσο σε κοινωνικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο καθώς επίσης και οι σχέσεις αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης των μελών μεταξύ τους και με τους κοινωνικούς θεσμούς. Ως συλλογική ή μεμονωμένη ομάδα η οικογένεια είναι ο πλέον χαρακτηριστικός κοινωνικός θεσμός που είναι απόλυτα συνυφασμένος με τις αλλαγές, τους μετασχηματισμούς και τις εξελίξεις της κοινωνίας. Η ανατομία της πυρηνικής οικογένειας στη νεωτερική κοινωνία δίνει έμφαση στο μητρικό ρόλο γεγονός το οποίο δίνει τη δυνατότητα να εδραιωθούν διαφορετικοί ρόλοι και προσδοκίες μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι δυτικές κοινωνίες έθεσαν στερεοτυπικά να γίνει αποδεκτό η αντίθεση θηλυκού και αρσενικού τόσο σε οργανικό όσο και σε ψυχοσυναισθηματικό επίπεδο. Ο εγκαθιδρυμένος ρόλος της γυναίκας εντός της ιδιωτικής σφαίρας περιλαμβάνει την ανάθεση στη μητέρα, ως κυρίαρχο πρόσωπο, το έργο της φροντίδας και επιμέλειας των τέκνων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση των δικών της συναισθηματικών αναγκών, η οποία δεν δύναται να

ικανοποιήσει η ακόμα να εκφράσει καν. Παράλληλά με την ανάθεση του ανδρικού ρόλου στη δημόσια σφαίρα οδηγεί ως επακόλουθο στην υποβάθμιση των προσδοκιών του πατρικού ρόλου και τον περιορισμό του αποκλειστικά στην κάλυψη των οικονομικών αναγκών και τη διευθέτηση των εξωτερικών υποθέσεων. Αυτός ο διαχωρισμός έκανε να εμφανιστεί το καίριο ζήτημα της απουσίας του πατέρα στην από κοινού και ίση ανατροφή των παιδιών του. Αυτή την απουσία επισημαίνει ένας από τους μεγαλύτερους κοινωνιολόγους του 20^{ου} αιώνα ο Antony Giddens (Giddens A., 2005). Επόμενος δεν δόθηκε έμφαση στη σημασία του, γενικά παραγνωρισμένου ακόμα και σήμερα, ρόλου και της ουσιαστικής παρουσίας του πατέρα ή κάποιου πατρικού υποκατάστατου στη ζωή των παιδιών (Δραγώνα, Θ., 1995, Τσιαντής, Ι., 1977, 1991).

Ταυτόχρονα έχουν αναλυθεί και οι ανάγκες του παιδιού και οι επιστημονικές αρχές της ανατροφής του. Η επιστημονική γνώση ανέδειξε μία νέα οπτική, αυτή του παιδιού. Όταν αναφερόμαστε σε άντρες, γυναίκες, συζύγους ή συντρόφους μιλάμε για ισότητα και δικαιώματα του ανθρώπου. Όταν υπάρχει παιδί, τότε μιλάμε για γονείς, για την ανατροφή του παιδιού και από τους δύο γονείς του και για δικαιώματα του παιδιού.

ΣΥΝΔΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΙΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Παρά τις αποτυχημένες προηγούμενες προσπάθειες, ορόσημο στην αναμόρφωση του οικογενειακού δίκαιου ήταν η δεκαετία του 1980. Η νομοθετική μεταρρύθμιση εστιάστηκε σε τρεις σημαντικούς παράγοντες: Πρώτον ο ν. 1250/1982 καθιέρωσε τον πολιτικό γάμο ως εναλλακτική επιλογή με το θρησκευτικό και δεύτερον ο ν.1272/1982 αποποινικοποίησε την μοιχεία, καταργώντας το άρθ. 357 Π.Κ. Τρίτον ο ν. 1329/1983, το νέο οικογενειακό δίκαιο που οργάνωσε τις οικογενειακές σχέσεις με βάση την ισότητα των δύο φύλων όπως επέτασσε και το αρθ.4 του Συντάγματος του 1974. Οι οικογενειακές σχέσεις ρυθμίστηκαν με βάση την ισότητα μεταξύ των συζύγων, προτεραιότητα δόθηκε στην ελεύθερη βούληση τους να καθορίσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της έγγαμης ζωής αλλά και της λύσης της.

Τόσο το Σύνταγμα του 1975 όσο και η αλλαγή του Αστικού Κώδικα του 1983 βρήκαν την ολοκλήρωσή τους με την εισαγωγή των δικαιωμάτων του παιδιού (ν. 2101/1992) που κύρωσε τη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού, την απαγόρευση κάθε μορφής ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος ανδρών, γυναικών και παιδιών (ν. 4053/2018) με την κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης και με την αλλαγή του Α.Κ. (ν.4800/2021) που έγινε ακριβώς εξειδικεύοντας τις αρχές των δύο πιο πάνω διεθνών συμβάσεων (αρ. 1 ν. 4800/2021)

Παρά τα ανωτέρω, το αδιέξοδο εμφανίζεται όταν κατά συντριπτική πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων η επιμέλεια ανατίθεται στη μητέρα και από την άλλη, από τον πατέρα που επαναπροσδιορίζει το ρόλο του και επιδιώκει να συμμετάσχει ενεργά στην ανατροφή των παιδιών του. Η εξ ορισμού έμφυλη ανάθεση της επιμέλειας στη μητέρα χωρίς να εξετάζονται επιπλέον παράμετροι δημιουργεί άκρος δυσλειτουργικές και άνισες καταστάσεις καταλήγοντας σε έντονες συγκρούσεις που πλήττουν καίρια το συμφέρον του ίδιου του παιδιού. Σε αμέτρητες περιπτώσεις

συγκρουσιακής αντιπαράθεσης έφτασε να καθίσταται το τεκνό από τη μεριά της μητέρας ως “δόρυ και ασπίδα”.

Είκοσι έτη μετά τη Σύμβαση της Νέας Υόρκης για τα δικαιώματα του παιδιού, έχοντας δεδομένη την αρχή της κοινής ανατροφής του παιδιού και από τους δύο γονείς του, η συζήτηση κρατεί γύρω από το κοινωνικό δικαίωμα των από κοινού και εξίσου ευθυνών φροντίδας του παιδιού (ν. 4808/2021) που ενσωμάτωσε την οδηγία /2019 της Ε.Ε. που επιδιώκει την συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής για όλους τους γονείς. Η εφαρμογή και ενσωμάτωση της οδηγίας προϋπόθετε την αλλαγή του οικογενειακού δικαίου (ν. 4800/2021), σε εφαρμογή της σύμβασης της Νέας Υόρκης και της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης.

Ο « νομός συνεπιμελεια» όπως συνηθίζεται να λέγεται, επιβάλλει την κοινή γονική μέριμνα, επιμέλεια και φροντίδα των γονέων είτε αυτοί συγκατοικούν είτε όχι, είτε είναι παντρεμένοι/ σε σύμφωνο είτε όχι. Ορίζει το βέλτιστο συμφέρον του τέκνου (όρος που εισήχθη με τη σύμβαση της Νέας Υόρκης) που είναι η από κοινού και εξίσου ενεργός παρουσία και των δύο γονέων στην ανατροφή του και η αποτροπή της διάρρηξης των σχέσεων με καθένα από αυτούς. Περιορίζει το ρόλο του Δικαστηρίου αφού μόνο οι γονείς «ρυθμίζουν» την άσκηση της γονικής μέριμνας ενώ ο δικαστής επιλύει διαφωνίες των γονέων, όσες δεν επέλυσε η διαμεσολάβηση. Αν συντρέχουν λόγοι απόκλισης από τον κανόνα της κοινής ανατροφής του τέκνου ο δικαστής μπορεί να ορίσει διαφορετικά. Ο δικαστής έχει, αντίθετα με τη διάταξη που προ ίσχυε την ευχέρεια να εξειδικεύσει ή να καταλείψει την άσκηση της γονικής μέριμνας άρα και της επιμέλειας. Σαν έσχατη μόνο λύση έχει το να αναθέσει την άσκηση της γονικής μέριμνας / επιμέλειας σε ένα γονέα. Η αλλαγή τόπου κατοικίας του τέκνου προϋποθέτει τη συμφωνία και των δύο γονέων, ο χρόνος ανατροφής του τέκνου με κάθε ένα από τους γονείς δεν μπορεί να είναι λιγότερος από το 1/3 του συνολικού χρόνου του τέκνου, η επικοινωνία με το τέκνο όταν δεν διαμένει με ένα από τους γονείς είναι υποχρέωση του γονέα. Τέλος, καθένας από τους γονείς μπορεί να ζητήσει να καταδικαστεί ο άλλος γονέας να καταβάλει διατροφή για το τέκνο.

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΨΕΥΔΩΝ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΩΝ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΜΕΣΗΣ ΓΟΝΕΙΚΗΣ ΑΠΟΞΕΝΩΣΗΣ.

Το διαζύγιο και η ρήξη στα πλαίσια ενός συμφώνου συμβίωσης, δεν είναι αυτό καθαυτό το οποίο δημιουργεί ψυχολογικές επιπτώσεις και προβλήματα στα παιδιά. Ουσιώδες είναι η ωριμότητα και ικανότητα των γονιών να ανταποκριθούν στις ανάγκες του παιδιού και το πως διαχειρίζονται τη συζυγική/ συντροφική ρήξη. **Σημαντικό πρόβλημα είναι δυναμική της σύγκρουσης που διαδραματίζεται μέσα στην οικογένεια είτε εντός γάμου είτε εκτός, το οποίο καθιστά το παιδί να είναι παθητικό αποδέκτη αυτών των συγκρούσεων με τραγικές συνέπειες στην ψυχοσύνθεση του.** (Amato & Keith, 1991. Shaw, 1991. Kelly, 2000). Για να γίνει όσο το δυνατόν πιο ομαλά η προσαρμογή του παιδιού από τις συνέπειες του διαζυγίου, προϋπόθεση είναι τρεις βασικοί παράγοντες. Ο ένας να μην ανατίθεται η επιμέλεια με μοναδικό γνώμονα το βιολογικό κριτήριο/εμφυλη διάκριση του ενός γονέα, αλλά

να λαμβάνονται και άλλοι παράγοντες για την ομαλή σωματοψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Το δεύτερο είναι να διατηρηθεί η σχέση και η ποιότητα επικοινωνίας του παιδιού με το γονιό που δεν ασκεί την επιμέλεια, και ο τρίτος είναι η ποιότητα επικοινωνίας μεταξύ των γονέων λαμβάνοντας υπ' όψιν πρώτιστα το πραγματικό συμφέρον του παιδιού. (Portes et al., 1992. Ahrons και Miller, 1993. Johnston, 1994). Αξίζει να τονιστεί ότι πολύ σημαντική συμβολή για την ομαλή προσαρμογή του παιδιού από τις συνέπειες της διάστασης και του διαζυγίου, είναι η εφαρμογή της πραγματικής και ουσιαστικής ισότητας όπου και οι δυο γονείς θα έχουν από κοινού και εξίσου φροντίδα του παιδιού ή των παιδιών τους.

Παρα τη ψήφιση και τη θεσμοθέτηση του νέου αναμορφωμένου οικογενειακού νομοσχεδίου το Σεπτέμβριο του 2020 δυστυχώς φαίνεται απρόθυμο το δικαστικό σύστημα στην εφαρμογή του (Κομπλας, 2021). Το νομικό σύστημα είναι ανήμπορο να ξεφύγει από την επιδίκαση, την ανάδειξη νικητή και ηττημένου, στις υποθέσεις αντιδικίας γονέων για την ανατροφή των παιδιών τους. Αντί να επιλύει τις διαφωνίες των γονέων όπως επιβάλλεται από το νόμο, καταφεύγει στην έσχατη και εύκολη λύση, την αφαίρεση της επιμέλειας από ένα γονέα. Επομένως συνεχίζεται η πρότερη κατάσταση με αλληλοκατηγορίες και τον ανελέητο ψυχικός και οικονομικό πόλεμο μεταξύ των γονιών. Την ευκαιρία τη δίνει η προσδοκία της εύκολης αφαίρεσης της επιμέλειας από τον ένα γονέα στο δικαστήριο και την εκμεταλλεύονται επαγγελματίες για να αποκομίσουν κέρδη. Αυτή κατάσταση όχι μόνο δεν αμβλύνει τις συγκρούσεις, αλλά αντιτίθεται τίθεται τροχοπέδη σε οποιαδήποτε μεταρρύθμιση που επιδιώκει πραγματική ισότητα, προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων. Το αποτέλεσμα είναι μέσα σε αυτήν την συνεχιζόμενη καταστροφική αντιπαράθεση να διαλύεται ο ψυχικός κόσμος των παιδιών (Παπαονησιφόρου, 1995). Δυσμενέστατες συνέπειες αυτής της σύγκρουσης είναι η **γονεϊκή αποξένωση**. Γονική αποξένωση ή *σύνδρομο αποξένωσης* ορίζεται ως *η ψυχροσυναισθηματική κατάσταση που βιώνει ένα παιδί από συγκρουσιακό διαζύγιο ή χωρισμό των γονέων του, χωρίς κάποια συγκεκριμένη δικαιολογία, συμμαχεί με τον έναν γονέα και απορρίπτει οποιαδήποτε σχέση με τον άλλο γονέα* (Lamb, 2019, United Nations Convention on the Rights of the Child). Η γονική αποξένωση είναι πλέον μία συχνή κατάσταση και αφορά παιδιά όλων των ηλικιών φτάνοντας μέχρι την ενηλικίωσή. Τα παιδιά θύματα του συνδρόμου γονικής αποξένωσης είναι **παιδιά θύματα ενδοοικογενειακής ψυχολογικής βίας** (Jeanes MK, 2003). Στην ουσία ο αποξενωτής γονιός μέσω της διακοπής επικοινωνίας και άλλων μεθόδων αποξένωσης, δημιουργεί έναν "κατασκευασμένο ψυχολογικό θάνατο" του άλλου γονιού, σβήνοντας τη μορφή του αποξενωμένου γονέα αντικαθιστώντας την με ψευδείς εικόνες με αποτέλεσμα να προκαλείται το λεγόμενο "σύνδρομο ψευδών αναμνήσεων" (Κιούσης, 2021). Όταν ένας γονέας θέλει να πέτυχει αποτελεσματικά και κατακλυσμαία την αποξένωση του παιδιού του δεν διστάζει ακόμα να εκτοξεύσει ψευδείς κατηγορίες σεξουαλικής κακοποίησης στον άλλον γονέα. Κυρίως χωρισμένοι γονείς (συνήθως μητέρες) καταγγέλλουν σεξουαλική ή και σωματική κακοποίηση του παιδιού τους από τον άλλο γονέα (συνήθως πατέρα). Παρά την αρχή του τεκμήριου αθωότητας, σ αυτές τις καταγγελίες ο κατηγορούμενος είναι

υποχρεούμενος με ότι δυνάμεις, πόρους και χρόνο διαθέτει, αφενός μεν να αποδείξει ότι «δεν είναι ελέφαντας» και αφετέρου χάνει την επαφή και την επικοινωνία με το παιδί του. Ως επακόλουθο μέχρι να αποδειχθεί η αθωότητα του, έχει πληγεί ανεπανόρθωτα ο συναισθηματικός δεσμός με το παιδί του (Ritucci, A., 2014). Σύμφωνα με τον Επίκ. Καθηγητή Παιδοψυχιατρικής της ιατρικής σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών Γεράσιμο Κολαΐτη, Το φαινόμενο αύξησης *ψεύτικων ισχυρισμών για σεξουαλική κακοποίηση παιδιών* χρησιμοποιείται εργαλειακά ως άμεσος τρόπος γονεϊκής αποξένωση από τον έναν γονέα. Η εξακρίβωση για το αληθές η όχι των καταγγελιών θέτει τα παιδιά σε δυσβάστακτες για την τρυφερή τους ηλικία διαδικασίες για αυτό και είναι γνωστά ως «παιδιά του Αρμαγεδδώνα» (Κολαΐτης, 2009). Συγκεκριμένα, τα τέκνα εκτός το ότι πρέπει να περάσουν όλες τις οδυνηρές διαδικασίες που προβλέπονται από τις εισαγγελικές αρχές για την εξακρίβωση ή όχι της κατηγορίας παράλληλα υφίστανται: 1) συνεχές ψυχολογικό βάρος ενοχών, φόβου και ντροπής, 2) έντονο στρες μην εκφράσουν κάτι και υποπέσουν στη δυσμένεια του γονέα θύτη, 3) το φαντασιακό ψευδές γεγονός εξιστορείται συνεχώς από το γονέα θύτη και γενικότερα από το περιβάλλον (συνήθως της μητέρας), εσωτερικεύεται στο υποσυνείδητο του παιδιού ως ένα πραγματικό γεγονός με αποτέλεσμα να στραφούν με θυμό και μίσος στον άλλο γονιό, 4) απ την άλλη νιώθουν αβεβαιότητα και εσωτερικές συγκρούσεις λόγω αντιπαραβολής μυθώδους αφήγησης και έλλειψης θυμικού πραγματικής βίωσης, 5) στιγματισμός, ένοχες, ανασφάλεια και μόνιμο άγχος σε όλη την περαιτέρω πορεία της ζωής τους, το οποίο αν δεν υπάρξει άμεση υποστηρικτική συνδρομή, πιθανόν να οδηγήσουν σε, 6) αυτοκτονικές τάσεις η αυτοτραυματισμό, παρέκκλιση η παραβατική συμπεριφορά, χρήση τοξικών ουσιών, εκδήλωση αυτοανοσων νοσημάτων (Γόνι, 2023). Το αυξανόμενο μέγεθος των καταγγελιών στα πλαίσια διαφόρων συγκρούσεων, για την επιμέλεια, επικοινωνία, διατροφή και άλλα θέματα που συνοδεύουν και ακολουθούν το διαζύγιο, προκύπτει τόσο από την ελληνική και από τη διεθνή εμπειρία. (Gónter M, du Bois R, Eichner E, Rfcker D, Boos R, Klosinski G, Deberding, Med Law, 2000, 19: 4 Green A. T 1986, 25: 449-456). Μια αναδρομική ερευνα σχετικά γενικά με τις ψευδής κατάγγελιες για σεξουαλική κακοποίηση στα πλαίσια της ενδοοικογενειακής βίας που δημοσιεύθηκε πρόσφατα στην Αυστραλία, έδειξε ότι το 88% οι καταγγελιών δεν ήταν αληθής (Webb, et al. 2021). Η αποδοχή αυτων των στατιστικών στοιχείων οδηγεί στην αναγνώριση μιας ψευδολογικής επιδημίας εντος των δικαστηρίων. Ακόμα και αν οι φορείς η ο δικαστής υποψιάζεται ότι ενδεχόμενος η καταγγελία να είναι ψευδής, δεν έχει τη δυνατότητα άμεσης εξακρίβωσης, οποτε «αν μια στο εκατομμύριο να συμβαίνει πρέπει να υπάρξει απομάκρυνση» του παιδιού (Καμπούρη, 2008:96-112). Μέχρι να εφαρμοστούν οι προβλεπόμενες διαδικασίες μέχρι την εξακρίβωση της ψευδής καταγγελίας για τον γονιό θύμα οι επιπτώσεις είναι: 1) Πολύ επώδυνες χρονοβόρες και υπερβολικά κοστοβορες ποινικές διαδικασίες που περιλαμβάνουν Ανακριτές, εισαγγελείς, δικαστές, δικηγόρους, πραγματογνώμονες, και άλλους φορείς της ποινικής δικαιοσύνης, (Στην Ελλάδα αυτές υποθέσεις συνήθως διαρκούν 10 χρόνια μέχρι εξακριβωμένα να βεβαιωθεί η αθωότητα του κατηγορουμένου, και να τελεσιδικήσει με αμετάκλητη δικαστική αθωωτική απόφαση. 2) Ψυχική οδύνη λόγω αποστέρηση δικαιώματος επικοινωνίας με το παιδί του. 3) Εξευτελισμός και καταρράκωση της αξιοπρέπειας

του. 3) Ενδεχόμενη προφυλάκιση και στέρηση της ελευθερίας μέχρι την ακροαματική διαδικασία, με ότι συνεπάγεται αυτό για όσους κατηγορούνται για σεξουαλική κακοποίηση από τον άγραφο νόμο της φυλακής. 4) Στιγματισμός και αίσθημα καχυποψίας στο πρόσωπο του. 5) Αβεβαιότητα και αγωνία λογο αγνοίας για το μέλλον και την τη πορεία της διαδικασίας που καθιστούν το θύμα ευάλωτο σε κάθε είδους εκμετάλλευση απο ορισμένους φορείς της δικαιοσύνης (δικηγόρους, πραγματογνώμονες κλπ) (Φον.ις, 2023). Δεν είναι λίγοι εκείνοι, εκμεταλλεόμενοι δυστυχώς αυτό το φαινόμενο, παραβιάζοντας κάθε αρχή δεοντολογίας, ανθρωπισμού, επιστημοσύνης και κοινωνικής ευαισθησίας απέναντι σε έναν τόσο ευαίσθητο ζήτημα, έχουν στήσει «βιομηχανία» γνωματεύσεων με μία τόσο σοβαρή - για έναν πατέρα- κατηγορία. Η πρόσφατη περίπτωση σύμφωνα με το my news.gr, όπου παρατίθεται άρθρο της εφημερίδας "Πελοποννησος" η οποία ανέδειξε ένα φερόμενο οργανωμένο κύκλωμα ψευδών καταγγελιών καθώς και πληθώρα καταγγελιών πατεράδων από όλη την Ελλάδα για παιδοψυχολόγο της Αθήνας που, όπως ισχυρίζονται, έβγαζε ψευδείς γνωματεύσεις πως οι ίδιοι δήθεν είχαν κακοποιήσει σεξουαλικά τα παιδιά τους, με στόχο όπως λένε, οι πρώην σύζυγοι τους να τους αποξενώσουν από αυτά (Πελοπόννησος 14/08/2022). Άλλη τρανταχτή περίπτωση είναι αυτή που κατήγγειλε τον σύζυγό της για κακοποίηση και τα παιδιά τους στάλθηκαν σε ορφανοτροφείο (Εφημερίδα έθνος 07/06/2022). Δυστυχώς, η συμμετοχή στις ψευδείς καταγγελίες, πράξεις που συνιστούν ψυχολογική κακοποίηση σε βάρος του στοχοποιημένου γονέα και του τέκνου, δεν τιμωρείται σαν τέτοια. Στην περίπτωση αθώωσης από το ακροατήριο ποτέ δεν παραπέμπεται ο φάκελος δικογραφίας για την άσκηση ποινικής δίωξης για την τέλεση ενδοοικογενειακής ψυχολογικής βίας σε βάρος των πιο πάνω θυμάτων.

ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΣΥΝΔΡΟΜΟ MUNCHAUSEN BY PROXY.

Το σύνδρομο *Munchausen by proxy* είτε στη κλασσική είτε στην εναντιωματική του εκδοχή είναι ανάλογου είδους φαινόμενο. Στη κλασσική του μορφή το σύνδρομο *Munchausen by proxy* είναι το φαινόμενο που ο γονέας υποβάλλει το παιδί του με σχέδιο και σκοπο σε αχρείαστες υγειονομικές πράξεις, σε αχρείαστές ατέλειωτες νοσηλείες, σε χωρίς λογο φαρμακοδοσιες και περιττά χειρουργεία (Γκουβερης, 2023:13). Ως παραλλαγή του φαινομένου είναι το *εναντιωματικό Munchausen by proxy* το οποίο είναι οι ψευδείς ισχυρισμοί σεξουαλικής κακοποίησης προβάλλοντας την ιδιαίτερη έκφανση της εναντίωσης τονίζοντας το κακοποιητικό, καταστρεπτικό χαρακτήρα του υποτιθέμενου κακοποίητη γονέα. Σύμφωνα με τη ψυχολόγο Lisa Barker (1994), το κίνητρο προκύπτει στα πλαίσια εντονης αντιδικίας και οξυμένης γονεικης διάζευξης. Η ερμηνευτική προσέγγιση του συνδρόμου *Munchausen* έγκειται στα κοινωνικά στερεότυπα που μέχρι πρότινος επιβάλλουν το ρολο της αφιερωμένης μητρότητας στη γυναίκα. Η σταδιακή διεύρυνση των κοινωνικών ρολών της γυναίκας κυρίως στην εργασία χάρη των πολιτικών ισότητας, δεν οδήγησαν στη αντίστοιχη χαλάρωση των μητρικών υποχρεώσεων ανατροφής. Αναπόφευκτα μαζί με όλα τα άλλα πλέον οφείλει να ικανοποιεί τις ανάγκες του

τέκνου της με αντάλλαγμα την υποβάθμιση των δικων της συναισθηματικών αναγκών. Αυτή η συνθήκη όταν συνδυαστεί με έναν εγκλωβισμένο γάμο, που δεν προσελκύει το καθημερινό ενδιαφέρον του συζύγου της, η με μια τραυματική απόρριψη – χωρισμού, τότε αυτή η γυναίκα είναι πιθανό να υποκύψει στην ανάγκη μιας αναγνώρισης η ενδιαφέροντος από τους επίσημους υγειονομικούς φορείς μέσω των «ηρωικών ατέρμονων προσπαθειών της» (Γκουβερης, 2023:46). Στο χώρο του νοσοκομείου ως ακούραστη, αφοσιωμένη, υπεύθυνη μητέρα, κάθε πράξη της εκτιμάται η επιβραβεύεται από σημαίνοντα πρόσωπα. Αποκτά την χαμένη της προσωπικότητα, την αυτοπραγμάτωσή της. Στη περίπτωση της σεξουαλικής έκφρασης του συνδρόμου Munchausen, το υγειονομικό προσωπικό αντικαθίσταται από κοινωνικούς λειτουργούς, αστυνομικούς, εισαγγελείς και δικαστές. Φανταστείτε ποσο δύσκολο είναι για αυτούς τους φορείς να αποφασίσουν για το εάν ένα παιδί μπορεί να διανυκτερεύει στην οικία του πατέρα όταν η μητέρα επικαλείται σεξουαλική κακοποίηση η οποιαδήποτε άλλη προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (2023:47-8, 64-5). Ο γονέας θύτης που εκτοξεύει μια ανεδαφική κατηγορία, παρουσιάζεται στους φορείς ως γονέας «προστάτης» που κάνει τα πάντα για να «προστατέψει» το παιδί του. Επιδιώκει μάλιστα αυτή την ιδέα να την εμψυχήσει στο ίδιο το παιδί ότι μόνο εκείνη μπορεί να είναι διπλά του και το προστατεύει. Αν και αναγνωρίζει, ενδεχόμενος να «βασανίζεται» μέσα της γνωρίζοντας ότι πρόκειται για ένα απεχθές ψέμα, εν τούτης προτιμάει να αισθάνεται ότι επιτελεί ένα «προστατευτικό» έργο, για να μετριάσει την ενοχή που νιώθει, φτάνοντας ακόμη στο σημείο να οργίζεται, όταν της επιβελιώνουν για το αντίθετο. Αν την άλλη εγκλωβίζεται σε έναν φαύλο κύκλο, όπου πλέον για να αποφύγει τις οποίες κυρώσεις επιφέρει η πράξη της, πασχίζει πάση θυσία να είναι πιστευτό το αφήγημα της. -Οι ψευδείς κατηγορίες είναι η συνήθης δικηγορική πρακτική. Δεν υπάρχει δικόγραφο που να μην περιέχει στερεότυπες κατηγορίες ότι ο ένας γονέας είναι βίαιος, δεν πληρώνει, εκτοξεύει λεκτικές απειλές, δεν έρχεται σε επικοινωνία κλπ. Αν η ηλικία του τέκνου και οι περιστάσεις το επιτρέπουν αβίαστα υποβάλλονται κατηγορίες σεξουαλικής βίας. Και όλα αυτά χωρίς καμία συνέπεια και χωρίς να προκαλεί κάποια εντύπωση. Αντίθετα, εντύπωση προκαλεί το δικόγραφο το οποίο δεν περιέχει τέτοιες κατηγορίες. Πολύ περισσότερο όμως, καμία συνέπεια δεν υφίσταται ο δικαστικός λειτουργός ο οποίος δεν λαμβάνει υπόψη το ψυχομετρικό τεστ που ενδεχομένως του είχε προσκομιστεί, από το οποίο φαίνεται ότι το προφίλ της προσωπικότητας του στοχοποιημένου γονέα δεν συνάδει με τα όσα του αποδίδονται. Αυτός δηλαδή που διατάσσει το περιορισμό της επαφής του παιδιού με το στοχοποιημένο γονέα παρά το ψυχομετρικό τεστ και το ποινικό του μητρώο. Λες και ο γονέας αυτός για πρώτη φορά εμφάνισε διαταραγμένη προσωπικότητα και κακοποίησε για πρώτη φορά παιδί, το δικό του. Ο επαγγελματίας ψυχικής υγείας με τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα είναι ο μόνος ο οποίος θα διαγνώσει, με τα κατάλληλα διαγνωστικά εργαλεία και διεπιστημονική προσέγγιση, τις ψευδείς κατηγορίες που υποβάλλονται. Σίγουρα δεν είναι σε θέση να κάνει ο δικαστής και ο δικηγόρος. Οι ειδικοί επιστήμονες ψυχικής υγείας πρέπει να είναι επιφυλακτικοί σε καταγγελλόμενες περιπτώσεις κακοποίησης σε πλαίσια διαζυγίων ή επιμέλειας παιδιών και να τεκμηριώνουν τέτοιες καταγγελίες (Summers, C.C, Summers, D.M., 2006). Από την άλλη μεριά, χρειάζεται μεγάλη προσοχή αφού υπάρχουν υψηλά ποσοστά

πραγματικής σεξουαλικής κακοποίησης σε πλαίσια συγκρουσιακών γάμων (Hornor, 2001).

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΡΟΦΟΣ ΣΕΞΙΣΜΟΣ

Οι Nathanson και Young στο βιβλίο τους *Legalizing Misandry* (2006), ασχολούνται με το πως η κοινωνία χρησιμοποίησε το προηγούμενο διάστημα τις πολιτικές στο όνομα της ισότητας των φύλων για τη θεσμοθέτηση του μισανδρισμού. Ουσιαστικά ο αναστροφος σεξισμός είναι σεξισμός και οι έμφυλες διακρίσεις κατά των ανδρών (Λιοτζης, 2021). Υποστηρίζουν ότι ο πυρήνας των διακρίσεων κατά των ανδρών αποτελεί ο γυναικοκεντρισμός, που κατά ειρωνικό τρόπο υιοθετήθηκε αρχικά για να διορθώσει τα κακώς κείμενα μιας πατριαρχικής κοσμοθεωρίας. Τελικά κατέληξε όχι μόνο να αγνοεί τις ανάγκες και τα προβλήματα των ανδρών και κυρίως το δικαίωμα και την επιθυμία τους ως προς την από κοινού και ίση συμμετοχή ανατροφή των παιδιών τους, αλλά βοήθησε να δημιουργηθούν προκαταλήψεις και ένα θεσμοθετημένο καθεστώς με πολλαπλές αρνητικές επιπτώσεις εναντίον των ανδρών και κατ' επέκταση εναντίον των παιδιών που βιώνουν αυτές τις καταστάσεις. Ο Jean-Francois Lyotard στη «Φαινομενολογία» (1985:71-3), αναφέρει ότι είναι καθοριστικότερη η πρώτη περίοδο της ζωής του ανθρώπου στη διαμόρφωσή και την ποιότητα της ύπαρξής του στη κοινωνία. Συνηθίζεται τα αγόρια να μαθαίνουν να διεκδικούν περισσότερα «ανδρικά» πρότυπα, και τυγχάνουν μεγαλύτερης πιθανότητας σωματικής τιμωρίας έναντι των κοριτσιών. Η στερεοτυπική ταύτιση της ανδρικής φύσης με τη βία αποδεικνύεται με την ευκολία που η ποινική καταστολή και ο σωφρονισμός επιβάλλει στη συντριπτική πλειοψηφία των κρατουμένων στα καταστήματα κράτησης (95%) να είναι άνδρες, και μόνο (5%) γυναίκες (Πιτσελά, Α. 2010). Ενώ στον αντίποδα, στερεοτυπικά η γυναικεία φύση ταυτίζεται με την φροντίδα και τη μητρότητα, πάνω από το 92-94% των αποφάσεων η επιμέλεια ανατίθεται στη μητέρα (Paravantis et al., 2010). Η ανταγωνιστικότητα ως ανάγκη “αποδείξεως του ανδρισμού”, σε συνδυασμο με το συναισθηματικό περιορισμό των ανδρών (οι άνδρες δε κλαίνε, είναι ιππότες, και δε επιτρέπεται να εκφράζονται συναισθηματικά) καθώς και η πίεση των στερεοτυπικών ρόλων οδηγούν σε αναπόφευκτο άγχος και στην απροθυμία τους να ζητούν βοήθεια. Επιπλέον κοινωνικές και νομικές πιέσεις και στερεότυπα όπως το να ταυτίζεται η φύση τους με τη βία σχετίζεται με το να καταταγούν στο στρατό, διακινδυνεύοντας τη σωματική, τη ψυχολογική υγεία τους και να θυσιάζονται ευκολότερα σε εμπόλεμες καταστάσεις. Η αστάθεια του γάμου και η συχνότητα των διαζυγίων, το ανδρικό άγχος μπροστά στη γυναίκα, η αποκλειστικά θηλυκή πρωτοβουλία στις σεξουαλικές σχέσεις, η μεγάλη σημασία των οικονομικών συναλλαγών που μονοπωλούνται από τους άνδρες και που προκαλούν συχνότατα σε αυτούς αναστολές, έχουν ρίζες στη παιδική ιστορία- όπως άλλωστε και η επιθετικότητα, το άγχος και η δυσπιστία που περιβάλλουν στο παιδί και διεισδύουν στην ανάπτυξή του. Η συντριπτική πλειονότητα των ανδρών βιώνει πολλαπλά μειονεκτήματα και επωμίζεται το κόστος της ανδρικής κυριαρχίας. Βιώνουν αυτή την αθέμιτη διάκριση ακριβώς επειδή είναι

άντρες. Με άλλα λόγια τα αγόρια θα είναι αγόρια γιατί αυτό είναι που έχουν διδαχθεί και αυτό περιμένει η κοινωνία απ αυτούς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Το φαινόμενο των ψευδών κατηγοριών στα θέματα ανατροφής παιδιού δεν περιορίζεται στις σχέσεις μεταξύ γονέων. Η ίδια η ύπαρξη του παιδιού μετατρέπει το ζήτημα σε ένα ζήτημα ανατροφής παιδιού και σε αναφερόμενες πράξεις ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος του. Επί σειρά ετών η βία κατά των γυναικών με κριτήριο το φύλο και η ενδοοικογενειακή βία θεωρούντο ως ένα και το αυτό. Χρειάστηκε η κύρωση της συνθήκης της Κωνσταντινούπολης το 2018 (ν. 45--/2018) για να επιβληθεί από το νόμο η διάκριση και ότι θύματα ενδοοικογενειακής βίας, κάθε μορφής, μπορεί να είναι άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Ειδικότερη θέση στη παρούσα ανάλυση έχει το ζήτημα της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στη βάση πολιτικών ισότητας βλέπουμε να διαμορφώνεται με συστηματικό τρόπο μια λανθάνουσα αντίληψη περί έμφυλης πραγματικότητας. Για την εξάλειψη του φαινομένου των ψευδών καταγγελιών, πέρα από την ενημέρωση των θεσμικών φορέων είναι πολύ σημαντικό να ενημερωθούν και να συμβάλλουν σ αυτό οι φεμινιστικές οργανώσεις που με τους αγώνες τους συνέβαλαν σημαντικά στην άρση των προκαταλήψεων. Ως κεντρικό γνώμονα το ενδιαφέρον και η μέριμνα για τη σωματική και ψυχική ακεραιότητα των παιδιών, να ληφθεί σοβαρά υπόψη προς τη κατεύθυνση αυτή, η μείωσή των έμφυλων στερεοτυπικών παραγόντων που οδηγούν στις συγκρούσεις. Να καταστεί τεκμηριωμένα σαφές και να αναγνωριστεί το αναφαίρετο δικαίωμα των παιδιών στην ίση και από κοινού ανατροφή τους από τους δυο γονείς και όχι να γίνονται «μπαλάκι του τένις η πιόνια» του ενός η του άλλου. Σημαντική είναι η συμμετοχή διεπιστημονικής ομάδας μέσα στο δικαστήριο για τη λήψη της γνώμης του παιδιού για τη ζωή του καθώς και για την διερεύνηση περιστατικών που αναφέρονται (Συμβούλιο της Ευρώπης, επιτροπή INGO για τα δικαιώματα του παιδιού, 2023). Επιπλέον απαιτούνται να ενεργοποιηθούν οι ποινικές κυρώσεις με αυτεπάγγελτες διαδικασίες σε όσους εν γνώση τους καταγγέλλουν ψεύδη και υποβάλλουν τα παιδιά σε αχρείαστες επώδυνες διαδικασίες. Στο πλαίσιο της συνεργασίας οι διαφορετικές αντιλήψεις περι ισότητας αντί να λειτουργούν ως διχοτομικές αντιθέσεις, να αποτελέσουν πεδίο εποικοδομητικής συζήτησης, διότι οι ραγδαίες κοινωνικές εξελίξεις συγκροτούν έναν κοινωνικό χείμαρρο όπου, εάν οι πολιτικές ισότητας παραμείνουν υποταγμένες σε μία στερεοτυπική παρωχημένη λογική θα είναι αδύνατο να ανακοπεί, και οι νομικοί κανόνες θα είναι αποξενωμένοι από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Οι πολιτική για την ισότητα πρέπει να έχει συνοχή και να είναι προσαρμοσμένη με τη σύγχρονη πραγματικότητα, ούτως ώστε να μπορεί να εξισορροπεί τα αντικρουόμενα συμφέροντα σε ικανοποιητικό βαθμό λαμβάνοντας και σταθμίζοντας υπόψη του την αρχή της ισότητας σε όλες τις παραμέτρους των εμπλεκόμενων πλευρών, με πρώτο μέλημα την προστασία των παιδιών από κάθε είδους επιβουλή. Διαφορετικά η κινδυνεύει να βρεθεί αντιμέτωπη με τη προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού ή με τα κοινωνικά δικαιώματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.

Amato, P.R., (1994). «Life-span adjustment of children to their parents' divorce» *Future Child*, 4(1), σ. 143-164.

Amato, P.R., & Keith, (1991). *Psych. Bull*, 110(1), σ. 26-46.

Barker, L. H., & Howell, R. J., (1994). Munchhausen syndrome by proxy in falls allegations of child sexual abuse: *legal implications*, *Journal of the American Academy of psychiatry and Law Online*, 22(4), 499-510.

Γκουβερης, Π., (2023). *Μινχάουζεν δια Αντιπροσώπου*, Αθηνά, Παπαζησης.

Giddens, A. (2005). «*Κοινωνιολογία*», Αθήνα, Goutemberg, 227

Γονις. (2023). *Γονεϊκή Αποξένωση*, πηγή, https://www.gonis.gr/arhra/Goneiki-apoksenosi_615? Επίσκεψη, 27/12/2023.

Gónter, M., du Bois, R., Eichner, E., Rfcker, D., Boos, R., Klosinski, G., Deberding, E., (2000). *Allegations of sexual abuse in child custody disputes*. *Med Law*, 19: 4

Δραγώνα, Θ, Ναζίρη Δ., (2006). *Οδεύοντας προς την πατρότητα-Εξιχνίαση μιας παραγνωρισμένης πορείας*. Αθήνα: Εξάντας,

Honor, G., (2001). Repeated Sexual Abuse Allegations. *A Problem for Primary Care Providers*. *J Pediatr Health Care* 2001, 15: 71-76

Jeanes, M.K., (2003). *Children of Divorce- A View for the Bench* (DVD 42 mins). *Clerk of Superior Court, Maricopa County, Phoenix, AZ*,

Καμπούρη, Φ. (2008). Ο θεσμός της δικαιοσύνης ως μέσον επιθετικότητας-εκφοβισμού της γυναίκας – μητέρας ενάντια στον άνδρα πατέρα. Πτυχιακή εργασία. Τμήμα κοινωνικής εργασίας Τ.Ε.Ι/ Κρήτης, Υπεύθυνη καθηγήτρια: Τζαμαλουκα Γεωργία.

Kelly, J.B., (2000). «Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: a decade review of research», *J. Am. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*, 39(8), σ. 963-973.

Κιούσης, Γ. Σ., (2021). *Η αναγκαιότητα της συνεπιμελειας και η αντιμετώπιση της γονικής αποξένωσης σε ενήλικα παιδιά*. Αθήνα, Εξάντας.

Κολαΐτης, Γ., (2009). *Συγκρουσιακά διαζύγια: Τα παιδιά του Αρμαγεδδώνα*, Αθήνα, εγκέφαλος

Κομπλας, Ν., (2021) Συνεπιμελεια, Για το νέο σύστημα συνεπιμέλειας, www.synepimeleia.gr, επίσκεψη 27/12/2023

Κορώσης, Κ., (2003). Πατέρας και παιδί, *Η επικοινωνία του πατέρα με το παιδί σχολικής ηλικίας κατά τις ελεύθερες ώρες*. Αθήνα, Ατραπός.

Lamb, (2019). *United Nations Convention on the Rights of the Child*

Λιοτζης, Β.(2021). Σεξισμός, προσεγγίζοντας την επίμαχη αμφιθυμία. Αθήνα, *futura*, 89- 103.

Lyotard, J., F., (1985). «Φαινομενολογία», Αθήνα, εκδόσεις Χατζηνικολή

Nathanson, Paul, & Katherine K. Young (2006). *Legalizing Misandry: From Public Shame to Systemic Discrimination against Men*. Montreal: McGill-Queens s University Press.

Paravantis, I., Papadopoulou-Klamari, D., Mitsopoulou, E. (eds.), (2010). *“Statistical Analysis*.

Πιτσελά, Α. (2010). Το σωφρονιστικό σύστημα γυναικών – Αποτελέσματα μιας διεθνούς έρευνας. Σε: *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – Τμήμα Νομικής – Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών* (Επιμ.), Τμηματικός Τόμος Κωνσταντίνου Δ. Κεραμέως, σ. 1173 επ.

Portes, P.R., Susan, C.H., Brown, J.H., Eichenberger, S., Mas CA., (1992). «*Family functions and children 39; s postdivorce adjustment*», *Amer. J. Orthopsychiatry*, 62(4), σ. 613-

Παπαονησιφόρου, Μ., (1995). «Παιδιά χωρισμένων γονιών», ομιλία στο συνέδριο της *Παγκύπριας Συντονιστικής Επιτροπής Προστασίας και Ευημερίας του Παιδιού*, Λεμεσός.

Resolution 2079 (2015). *Provisional version, Equality and shared parental responsibility: the role of fathers*

Ρεθυμνιωτακη, Ε., (2011). «Οικογένεια και Δίκαιο στην Ελλάδα του 21ου αιώνα: *Τάσεις εξατομίκευσης και συμβατικοποίησης*», πρακτικά κοινωνιολογικής Εταιρίας Σελ. 374-385

Ritucci, A., Orsi, V., & Grattagliano, I., (2014). Parental alienation syndrome. *ITALIAN JOURNAL OF CRIMINOLOGY* 3(2), 329-353.

Summers, C.C, Summers, D.M., (2006). *Parentectomy in the crossfire*. *Am J Fam Ther*, 34 (3): 243-261, //www.deltabravo.net/custody/falseacc2.php

Τσιάντης, Ι., (1977). *Ο ρόλος του πατέρα στην εξέλιξη του παιδιού*. Αθήνα, Ιατρική, 31: 235-244

Τσιάντης, Ι., (1991). Ο ρόλος του πατέρα. Στο: Τσιάντης Γ. *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, : 19-43 (αναδημοσίευση προηγούμενου άρθρου).

Wallerstein, J., and Corbin S., (1991). The Child and the Vicissitudes of Divorce. *In Child and Adolescent Psychiatry-Comprehensive Textbook* (ed. M Lewis), Baltimore: Williams and Wilkins: 1108-1118

Webb, N., Moloney, L., J., Smyth, B.M. & Murphy, R.L., (2021). Allegations of child sexual abuse: *An empirical analysis of published judgments from Family Court of Australia 2012-2019*. Australian journal of social issues,56(3)322-343.